

THE CHARACTERS OF RABELAIS BETWEEN POPULAR AND PROMETHEIC HEROES

Carmen Petcu

Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: François Rabelais was an insolate figure, a unique and outstanding personality of his work. He can't adjust to the prejudices and rules of the era of his time, preferring life's freedom of spirit and normality. Rabelais's work is elevated to the heights of immortal art through its satirical and popular realism. Rabelais's work is full of common people embodying the humble and oppressed people in their struggle against the robbery war and feudal exploitation, a struggle based on militant humanism. Being a remarkable portraitist and psychologist, Rabelais had the magnificent intuition to recruit the characters (positive and negative ones) even from his own reality, offering them credibility and authenticity. Man is known by Rabelais in a prometheic projection, he is not generic, neither abstract, but an earth-man; he wishes to know him and help him, he believes in him like in a new Prometheus. The myth of the giants becomes a picture of multiple and rational significance. The giant is the Man, the winning titan, the released and victorious Prometheus.

Keywords : fanstastic, enormous, satire, greed, epic.

1. Introducere

Secolul al XVI-lea francez este unul al marilor schimbări, perioada trecerii la o nouă orânduire socială. Burghezia, în formare, prosperă din ce în ce mai mult, aducând cu ea modificări uluitoare în felul de viață al celorlalte clase, în rolul pe care ele îl jucaseră până atunci. Omenirea se afla în acele momente, la o adevărată răscruce a istoriei sale, când lumii i se deschid noi orizonturi, când vechi credințe se prăbușesc, înlocuite de altele, când odată cu descoperirea de noi teritorii, omul se autodescoveră pe sine însuși ca microunivers, ca ființă independentă în raport cu Biserica, aureolat de un rost nobil și de o demnitate supremă. Vântul Renașterii bătând dinspre Italia aduce în Franța în suflu nou, o gândire nouă, un mod de viață nou. Gustul pentru lux ia proporții generând, în ultima instanță, o înclinare spre desfrâu și risipă. Numai că huzurul material stimulează, pe de altă parte, rafinamentul spiritual, deschiderea către o cultură a burgheziei.

Franța secolului al XVI-lea oferă lui Rabelais spre analiză și reflectare literar-artistică două fațete distincte : pe de o parte, *imaginea unei dezvoltări explozive*, în toate domeniile (ceea ce am putea numi *gustul bucuriei*) [1], iar pe de altă parte, o *realitate dureroasă*, cu o Biserică aspră și neiertătoare și cu împovărătoare biruri pentru cei mulți [2], iar ambele ipostaze sunt surprinse magistral de ochiul și pana celui pe care Anatole France îl numea *cel mai mare om pe care Franța l-a produs în cel mai mare secol al ei* [3].

Compusă în prima jumătate a secolului al XVI-lea, când deja o nouă ordine începea să se contureze, minând anacronismul tiparului medieval, opera rabelaisiană reprezintă, prin proporțiile și gradul ei de complexitate, cea mai reprezentativă creație literară a Renașterii franceze.

În opera lui Rabelais își află sfârșitul o lume și își afirmă plener existența o alta. *Procesul început cu multă vreme în urmă își convertește aici acumulările într-o expresie calitativ superioară. De unde și dublul aspect al operei rabelaisiene : distrugere și*

Section: LITERATURE

reconstrucție. Tot ceea ce reprezintă perpetuarea trecutului perimat devine ținta unei satire necruțătoare, în stare să năruie falșii idoli. Si noua lume se naște în hohote de râs, proclamând atotputernicia naturii, bucuria de a trăi, energia viguroasă, capabilă să asigure o realizare deplină în viață [4].

2. Înfățișare și caracter

Una dintre strălucitele trăsături ale romanului lui Rabelais constă în arta de a da viață, într-o manieră *satirică*, la numeroase personaje referențiale. Născocind eroi fantastici, autorul, întocmai ca orice creator popular, nu a pregetat nici o clipă să-i pună în mișcare, să-i facă să vorbească și să se manifeste mereu ca niște *adevărați oameni* - aidoma acelor pe care el îi întâlnea adesea pe drum, prin târg, prin hanuri și cărora știa săle înțeleagă universul interior într-un mod excepțional.

Opera rabelaisiană este înălțată, astfel, pe culmile artei nemuritoare prin realismul ei satiric, de factură net *populară*. Printr-un magistral exercițiu intelectual și de imaginație acest creator a făcut ca personajele (ca și întâmplările) să pară adesea fantastice, iar majoritatea reflecțiilor și atitudinilor acestora să fie, în același timp, puternic legate de realitate. Fantasticul, neverosimilul și proporțiile gigantice ale eroilor nu l-au împiedicat nici un moment pe Rabelais să realizeze un astfel de material epic încât toți eroii săisă pară absolut vii, reali, mișcându-se într-un cadru asemănător vieții obișnuite. În schimb, dimensiunile și apetiturile gigantice ale personajelor aveau tocmai rolul de a sublinia sensul material, valoarea acțiunii umane și bucuria plăcerilor pământești.

În ceea ce privește caracterizarea personajelor, Rabelais folosește un limbaj extrem de plastic, ce pune în evidență un comic popular irezistibil, procedeele la care se apelează constând în acumulări de locuțiuni, proverbe, jocuri de cuvinte lipsite de orice relație de sens între ele, puse laolaltă numai pe temeiul ritmului, rimei sau a asonanțelor.

- Numele lui *Pantagruel*, pe care Rabelais îl găsisse în *mistere*, simboliza un *diavol al secetei* [5], iar în teatrul popular el figura legat și de un anume *diavol farsor*, care turna sare în gâttelej oamenilor, provocându-le o sete cumplită (încât cuvântul intrase și în anumite expresii populare: se spunea, de pildă, că *te apucă Pantagruel de gât* ceea ce însemna că ești foarte însetat). "Ca urmare, uriașul Pantagruel din romanul lui Rabelais avea, desigur, însușirile corespunzătoare ale altor uriași din romanele cavalerești; dar în isprăvile vitejești, arma sa principală era seceta pe care o provoca, fie prin simpla lui prezență, fie vărsând sare în gâttelej dușmanilor în timp ce dormeau; și Pantagruel câștiga luptele pentru că aceștia se apucau să bea până cădeau beți turtă. În același timp, Rabelais nu uita să facă uz și de alte mijloace ale umorului mult gustat de cititorii săi din popor - ca, de pildă, cantitățile enorme de mâncare sau de băutură consumate de uriaș, sau precizia minuțioasă a cifrelor" [6]. Uriașul Pantagruel este pus adesea de către autor în situații dintre cele mai normale, redus la proporții obișnuite, reacționând ca un om firesc, natural, iar alteori - în semn de parodiare fantezistă a romanelor cu cavaleri și cu uriași - se recurge la alegorie și la parabolă, adresarea făcându-se în special către erudiți sau oamenii de litere.

- După exemplul cărții lui Folengo, Rabelais i-a dat lui Pantagruel patru *căpitani*, patru ajutoare și tovarăși de aventuri, dintre care rolul principal îi va reveni istețului și vicleanului Panurge, a cărui ingeniozitate - asemănătoare oarecum celei a lui Till Eulenspiegel, eroul cărții populare germane, atunci tradusă și în franțuzește - îl ajuta mult pe Pantagruel în isprăvile sale războinice. Practic, în semn de dezavuare a noii politici a fostului *părinte al umaniștilor*, Francisc I, personajul de prim plan al Cărții a III-a (apărută după unsprezece ani) nu mai este regele Pantagruel (acel gigant veșnic însetat, figură reluată de Rabelais din teatrul medieval), ci prietenul său Panurge, student medieval, bețiv, afemeiat, aventurier, leneș, mare farsor și

Section: LITERATURE

foarte abil, dar de o abilitate lipsită de orice scrupule. Ajuns castelan la Salmigondin, în țara dipsozilor, cu ajutorul lui Pantagruel - după cum se arată în capitolul II al Cărții a III-a -, Panurge, nepricepându-se să-și chivernisească averea, se dovedește a fi un mare risipitor și escroc: *Cu atâta pricepere și cumpătare (vorba să fie!) și-a chivernisit, însă, avutul stăpânul cel nou, încât în mai puțin de paisprezece zile a zvântat câștigurile pe trei ani: pe cele obișnuite, ca și pe cele întâmplătoare. Nu (cum ați putea crede) întemeind mănăstiri, ridicând biserici, școli șispitale, nici măcar hrănindu-și haitele de câini cu slănină, ci pornind nenumărate petreceri, ospețe vesele cu mese întinse pentru toată lumea, prieteni buni de pahar, fete nurlii și ștregărițe sprintene. A tăiat pădurile, a ars buștenii și a vândut cenușa; a luat drept arvună bani grei, cumpărând scump și vânzând ieftin; a cules adică grâul înainte de a se coace, cum se spune. Panurge, cel mai contradictoriu dintre eroii rabelaisieni, este uneori de un cinism justificat; în funcție de moment, el dă dovadă de însușiri opuse: erudiție - ignoranță, curaj - frică, bunătate - cruzime, etc.: Pe puntea corăbiei, înspre partea unde erau bucătăriile, Panurge se proptise cu o lopată în mână, dar nu pentru a veni în ajutor ciobanilor, ci pentru a le da peste cap, de câte ori încercau să se urce înapoi în corabie și să scape de înec. Le vorbea, în cuvinte alese, despre zădărnicia lumii acesteia și despre mulțumirea care îl aștepta pe lumea cealaltă, incredințându-i că morții sunt mai fericiți decât cei ce rămân să-și poarte amarul în această vale a plângerii (Cartea a III -a, cap. VIII). De asemenea, Panurge recurge la o serie de farse, nu lipsite de o oarecare cruzime, pe care le adresează burghezilor îmbogățiți, cămătarilor, teologilor, femeilor trufașe, adică acelor categorii cărora li se interzisese accesul în mănăstirea Thélème (cap. XIV): Avea mai bine de douăzeci și șase de buzunare și de pungă, întotdeauna pline: într-una păstra cuțitașul, ascuțit ca un tăiș de brici, cu care culegea pungile trecătorilor; în alta ținea zeama de aguridă, pe care obișnuia să le-o arunce în ochi; purta ciulini amestecați cu fulgi de găscă sau de clapon, cu care împodobea haina sau scufiile oamenilor cumsecade. Unora le pune pe furis câte o pereche frumoasă de coarne, cu care umblau prin oraș câteodată toată viața (...). În alt buzunar avea o puzderie de undițe și cârlige, cu care agața, doi câte doi, pe bărbații și femeile din biserică, mai ales pe cele care purtau rochii de mătase scumpă, iar când se hotărau să se despartă de vecinii lor, toate se pomeneau cu fustele sfârtecate. În alt buzunar, Panurge ținea praf de scărpinat, pe care îl azvârlea sub fustele femeilor fudule, silindu-le să se dezbrace în văzul enoriașilor (...). Avea la el oricând un clește, un cârlig, o menghină, o daltă, un șperaclu și alte asemenea unelte; nu era broască la vreo ușă sau încuietore de cufăr pe care să n-o deschidă. Mai ținea într-un alt buzunar o mulțime de zaruri, pe care le învărtea în pahar cu mare dibăcie, având degete meștere (ca Minerva și ca Arachneea), ceea ce i-a prins bine în timpul când ajunsese scamator de bâlci. Dădea negustorului să-i schimbe un teston de argint sau alt ban, și putea să fie acela mai isteț ca un coțcar, tot nu băga de seamă cum Panurge zvânta de fiecare dată cinci- șase gologani de sub nasul omului, la vedere și fără durere; Fiziognomic, Panurge este de statură mijlocie (nici prea mare, nici prea mic) și are nasul puțin acvilin (în chip de mâner de brici), bun de aurit ca o sabie de plumb, deștept ca oaia, galanton de felul lui, numai că era cam curtezan și expus de la natură la o boală care se numea în vremea aceea lipsă de parale, care este durere fără seamăn. Astfel, arta portretistică a lui Rabelais nu numai că ne face să vedem cu ușurință personajul respectiv, dar putem bănui din acest complex de trăsături și întâmplările care îl pot ferici sau nenoroci. Un caracter ca al său este menit să se ciocnească deseori cu cei dimprejur, cu atât mai mult cu cât principiul său sună: *Un om valorează atât cât se prețuiește el însuși* (deviză pe care orice îngâmfat și-ar însuși-o grabnic). "Panurge se mânia ușor, dar trebuie să-și ascundă sentimentele, fiindcă punga nu-i îngăduie să și le etaleze orișicând. Succesele și insuccesele amoroase devin până la urmă fapte diverse în viața sa. Dar dacă insuccesele încep să se înmulțească, omul (care e și cam grobian, în*

ciuda inteligenței sale) nu se dă îndărăt de la răzbunări înjositoare. Când îi lipsesc banii, se descurcă pe seama pungii altora, din care, la nevoie, nu se sfiește să împrumute fără să mai spună ceva proprietarului. Amiciția dintre Panurge și Pantagruel, cam stranie la prima vedere, se explică prin arta celui dintâi de a iscodi minciuni gogonate cu care își desfată compania la petrecere - dar mai ales dușmanii comuni, printre care locul de frunte îl dețin teologii (...). Atitudinea aceasta îi atrage lui Panurge o bună doză de îngăduință din partea lui Rabelais, față de toate păcatele de care e stăpânit" [7].

În general, autorul utilizează, pentru a-și caracteriza personajele, două procedee stilistice remarcabile în realizarea comicului și în atingerea obiectivului său satiric: pe de o parte, *evocarea onomastică* (de exemplu, în vreme ce curtenii lui Grandgousier poartă nume ce evocă înaltele daruri cu care i-a înzestrat Natura, numele slujitorilor lui Picrochole (ducele de Ceapămică, contele de Baltag și căpitanul Balebă) lasă să transpară vulgaritatea și josnicia lor sufletească; pe de altă parte, realizarea unei *fiziologii literare* (modalitate la care va recurge de multe ori în cuprinsul Cărților a IV-a și a V-a; de pildă, fiecare ostrov unde eroii fac escală este locuit de o populație ce reprezintă o categorie socială distinctă, prilej pentru scriitor de a scoate în evidență trăsăturile caracteristice ale categoriei umane respective, de multe ori prefigurate de însuși aspectul peisajului) [8].

3. Intenționalitate și aspirație

Valoarea personajelor lui Rabelais crește simțitor prin sensul simbolic al lăcomiei, dar mai ales al setei lor. Nu numai gâtlejul li-i mare și nu numai acolo îi arde o sete nepotolită - dar și mintea și sufletul lor sunt imense, încât reclamă mereu și mereu o bogată alimentație. Consonanta respectivă (între aspirațiile eroilor lui Rabelais și cel mai important dintre toate idealurile Renașterii, *atotsțiința*) este deosebit de semnificativă, și dovedită constant pe parcursul operei. Așa se cade să fie interpretat răspunsul pe care-l dă, la sfârșitul ultimei cărți, Divina Butelcă: - *Trinch!* (*Bea!*) - și care poate fi decodificat ca *nimic să nu-ți fie necunoscut* (cum îi va răspunde Gargantua lui Pantagruel). *Îmbătarea de cunoștințe* ca idee directoare a personajelor pozitive, schimbă caracterul de bufonerie al operei satirice rabelaisiene (considerat ca menit să propage îndestularea ca principiu unic al existenței — un fel de răsunset francez al modului de viață epicureic - în accepțiunea sa cea mai vulgară). Rabelais, ca un adevărat artist, a înțeles să pună în deplin acord pofta de *hrană trupească* (pe care nu o disprețuiește, pentru că este naturală) cu aceea de *hrană sufletească* (ce depășește în mod absolut animalitatea). Să-i urmărim pe eroi pe rând:

- Într-o anumită ipostază, chefliul și sfătosul *Grandgousier* este un *înțelept* care știe să prețuiască moderația. El s-ar mulțumi să trăiască tihnit cu ce are și să-și vadă feciorul profitând de învățătura pe care i-o administrează Ponocratès, după sistemul cel nou de educație, dar, în timp ce tânărul Gargantua face pozne mărunte și deloc răutăcioase parizienilor, bietul bătrân este agresat de vecinul său nesățios (ambițiosul Picrochole), care-i invadează pământurile. Reacția lui Grandgousier nu e aprigă; ei ar dori mai întâi să cadă la înțelegere cu năbădoiosul Picrochole, fie chiar și în dezavatajul său. Deși ar putea să-l zdrobească pe cârcotaș dintr-o singură lovitură, el face apel la rațiune, evitând conflictul armat. Tot la fel de *împăciuitor* se dovedește Grandgousier în atitudinea sa față de război, care este înrudită cu aceea a utopianilor din curtea lui Thomas Morus: el detestă războiul, nu pornește la luptă decât când este provocat, dar și atunci după o matură *chibzuință*. Într-un alt plan, însă, Grandgousier își pierde alura de "rege uriaș", preferând mentalitatea unui *mic gentilom de țară* de pe valea Loirei, al cărui castelaș aduce a fermă, cu o sală mare la parter, dominată de o vatră impunătoare, în jurul căreia se strâng toți ai casei, seara, la taifas,

Section: LITERATURE

ronțăind castane în chip de desert. Grandgousier respinge net parazitismul pelerinilor și credința lor rudimentară în relicve, iar în cuvântarea adresată pelerinilor, el se exprimă direct și fațis în limba oficială, înaltă, a cârmuirii înțelepte. Vorbește ca un publicist al regelui, dând grai punctului de vedere oficial asupra abuzurilor de pelerinaj; nu combate credința ci doar superstiția grosolană a pelerinilor (iar o astfel de critică este exprimată în spiritul evanghelismului moderat, care se bucură de sprijinul autorității regale în perioada când Rabelais scria aceste rânduri). „Bunicul Grandgousier - om al trecutului - este naiv și simplu, cam incult și cam grosolan, dar plin de respect față de știință și de manifestările spiritului” (Romulus Vulpescu, *op.cit.*, p. XII).

- Și *Gargantua* este un *înțelept și un virtuos*. Mulțumită învățăturii dobândite sub îngrijirea lui Ponocrates, el reușește să devină un suveran luminat, promotor al noilor idealuri renaștentiste și al unui nou mod de viață. *Gargantua* se conduce în toate acțiunile sale după bunul simț și după judecata sa, în care se încrede deplin, fiindcă este și firesc ca mintea unui om ce nu contrazice Natura cea bună să-l îndrume numai la bine. Totodată, *Gargantua* dă dovadă de o *fire pașnică*. Așa s-a manifestat din copilărie. Dar este pașnic fără să fie cât de cât o fire moale. Dimpotrivă, el îi uimește pe toți cu vioiciunea sa încă de la naștere, iar când se înfurie devine înspăimântător. Faptul că e zugrăvit ca un *spirit justițiar* nu este întâmplător, pentru că Rabelais nu putea fi străin de marile mișcări populare ale acelor vremuri, fie ele chiar și în afara Franței. Dar *Gargantua* este și un ins *generos*, purtându-se omeneste cu învinșii, înțelegând să facă deosebire între masa celor târâți în război (care nu este vinovată decât că s-a supus poruncii stăpânilor) și cei care i-au silit să lupte. Gest de înaltă noblețe sufletească și lecție usturătoare dată cruzimii obișnuite a feudalilor, *Gargantua* ași copleșește învinșii cu daruri. Negreșit ca o cuvântare ca aceea pe care el o adresează oamenilor lui Picrochole foștilor săi dușmani, trebuia să-i atragă lui Rabelais, simpatia populară: *Așa e felul recunoștinței. Căci timpul care pe toate le roade și le împruținează, mărește și sporește binefacerile. Pentru că o faptă bună, cu mărinimie făcută unui om cuminte, se adaugă mereu prin gândire nobilă și amintire. Nevoind, deci, nicidecum să mă abat de la bunătatea moștenită de la părinții mei, vă iert și să dau drumul acum și vă fac liberi și neatârnați ca mai înainte.* "Gargantua, cu proporțiile sale gigantice, va servi autorul să-și exprime toate visurile titanice ale umanismului renaștentist (...). Personajul vrea să ne arate, de-a lungul evoluției sale, ce minuni poate realiza o *pedagogie rațională*. Rabelais va face din el un caracter desăvârșit, un abil șef de război, un protector al literelor și artei. Astfel, pe măsură ce înaintăm în roman, *Gargantua* va părăsi lumea fabulosului, pentru a deveni un simbol al umanității înțelepte și puternice. Acest om care vine din secolul al XVI-lea este exaltat de toate bogățiile Antichității și simte crescând în el visul de uriaș (*Dictionnaire des personnages de la littérature française*, Editura Prietenii Cărții, București, 1993). „Gargantua - omul Renașterii care începe — este înțelept și prudent, personaj de tranziție între Evul Mediu și timpurile noi, punând mai presus de orice etica, dreptatea rațiunii și virtutea, sinceritatea sufletească” (Romulus Vulpescu, *op.cit.*, p. XII).

- Într-un stil oarecum asemănător, dar care legitimează, de această dată, *generozitatea* printr-un *principiu de existență* (și nu printr-o tradiție familiară) și răspunde și *Pantagruel* unui prizonier dipsod: *La care Pantagruel îi răspunse că scopul său nu era acela de a jefui și a prăda pe oameni, ci de a-i îmbogăți și de a-i organiza în deplină libertate*. Faptele pe care *Pantagruel* le săvârșește în copilărie (bea de trei ori pe zi *mulsul a patru mii șase sute de vaci*, înghite, din neatentie, o jumătate de vacă în timpul suptului, rupe otgoanele cu care este legat de leagăn, ucide un urs *ca pe un pui de găină* etc., isprăvi în comparație cu care reușitele lui Hercule au fost *floare la ureche*) pun în evidență, într-un plan secund, *orizontul extins de raportare al acestuia* (ce poate fi interpretat și ca *arie cognitivă*). Nu întâmplător devine *Pantagruel* stăpân al dipsozilor; cuvântul *dipsod* are un

sens bivalent: pe de o parte, el provine de la un etimon elin care înseamnă *însetat*, iar pe de altă parte, mai există și sensul figurat de *sete de cunoaștere* (și, astfel, este semnificativ ca Pantagruel- mereu-însetatul va deveni principele dipsozilor). Eroul va fi forțat de împrejurări (și, în speță, de Panurge) să constate că *șiretenia prețuiește mai mult decât forța* - constatare pe care o făcea (și într-un fel, subscrie și Rabelais) într-o vreme când încă erau puternice prejudecățile feudale despre valoarea forței brutale și când repetatele expediții militare tindeau să mențină, printre nobili, la mare cinste această forță. "Pantagruel dispune de un drog magic - sarea - pe care îl aruncă în gătlejul adversarilor săi nefericiți, care cad loviți de o puternică însetare. Dar el se metamorfozează. Acum ne aflăm în fața unui senior fastuos și generos, amator de lucruri frumoase și rare, mare cititor al scriitorilor antici, un perfect umanist, plin de optimism și de o încredere insurmontabilă în armonia Naturii, condus neîncetat de o rațiune lucidă, moderat, totdeauna stăpân pe el, trecând cu o seninătate olimpică prin evenimentele cele mai extraordinare, adept demn al unui stoicism care nu se miră de nimic. Pantagruel este încarnarea înțeleptului, după părerea lui Rabelais, omul complet animat de un sentiment de pioasă supunere în fața Naturii" (*Dictionnaire des personnages de la littérature française*, ed. cit.). După cum sublinia Jean Paris în lucrarea *Rabelais au futur* (Ed. du Seuil, Paris, 1970) – dacă Grandgousier reprezintă *stadiul narativ-oral* al culturii populare, iar Gargantua face trecerea la *cultura realizată* prin texte — "Pantagruel dobândește o *atitudine creatoare* față de cultură, concretizată prin *călătorie* (constituind o încercare de a da sens lumii și de a căuta adevărul ultim, aceasta dobândește caracterul creator al unui fapt nou de cultură). Curajul său este îmbinat cu inteligența și bunătatea, grefat pe calități fizice aproape supranaturale, dar și pe încrederea în triumful binelui și al dreptății. Pantagruel are, ca și tatăl său, mintea ascuțită și ideal dreaptă, pentru a putea ieși din orice încurcatură (așa cum o are orice erou de legendă). Împreună cu Gargantua, el aduce în mijlocul evenimentelor agitate gravitatea unui spirit ales. Pantagruel se bizuie pe Dreptatea Supremă și pe uriașa sa putere omenească; el invocă ajutorul lui Dumnezeu, dar, în același timp, proptește și catargul cu statura-i gigantică, puternică și calmă. Emile Faguet spune că "Pantagruel, idealul lui Rabelais, este un uriaș, adică un fiu de rege, foarte bun, foarte viteaz, foarte înțelept și foarte inteligent. «Totul prin rațiune, rațiune pretutindeni» este deviza sa! Este foarte savant, stimează în mod nelimitat cunoașterea, și-o amplifică fără încetare pe a sa, dar nu este nici încurcat, nici supraîncărcat. nici înăbușit, nici mândru. Se folosește de ea doar pentru a trăi bine, învățând din nebunia și înțelepciunea oamenilor..." Parcă ar veni mai de departe de Renașterea pe care o trăiește autorul său, din acea inedită Renaștere bizantină în care dinastii macedonene aduseseră, cu mult înainte ca acest lucru să se manifeste în Occident, entuziasmul față de literatura antică, devoțiunea față de Platon, Aristotel și Homer, imitarea autorilor antici și înflăcărarea luptei pentru idei "Pantagruel este omul deplin al Renașterii, așa cum îl visa Rabelais: inteligent, cinstit, drept, împodobit de virtuți, dar mai ales dornic de cunoaștere, pretinzând de la prietenii lui să fie informați, culți și plini de înțelepciune" (Romulus Vulpescu, *op.cit.* p. XII). Totodată, în legătură cu acest personaj, merită să amintim precizările făcute de Marcel Guilbaud [9] în studiul asupra operei rabelaisiene. Astfel, comentatorul subliniază că PANTAGRUELION este compus din LIONS PAN À GRUE, GRUE fiind anagrama lui URGE. Acest *pantagruelion* este, înainte de toate, o *legătură (cânepă)*. Prin unirea Spiritului și a Naturii se creează puterea oamenilor care vor reuși într-o zi să viziteze sursele grindinelor, ploilor și adâncimea de unde provin trăsnetele; vor putea să invadeze regiunile lunii, să intre în teritoriul semnelor celeste și să se așeze printre zei Triumphiul semantic PAN-LION-URGE reprezintă o anagramă care se profilează astfel:

PANTAGRUELION

ANT GR ELI

TRI AN GLE

Această grandioasă trinitate, bazată organic pe filosofia greacă și inspirându-se din partea cea mai vie a catolicismului, are prospețimea unui râu ce desparte platourile sterile ale scolasticii de cartezianism (*leul* simbolizând *inima*, această forță ce stă la originea umanismului și a Renașterii). Pentru Pantagruel, cuvântul Oracolului dobândește o clară *semnificație integratoare*: (materială, dar și spirituală): trebuie să acordăm ființei umane hrana și băutura de care trupul și cugetul au nevoie prin însăși natura lor; odată cu împlinirea acestor necesități vitale, se manifestă în om sentimentul plener al bucuriei de a trăi, impulsul creator, înțelepciunea...

"— *Panurge* este un Pacală urban, care, prin farsele și șiretlicurile sale, dă mereu dovadă de istețimea și ingeniozitatea omului din popor; existența lui denotă, la un anumit nivel al acestei culturi populare, similitudini generale de atitudine în fața vieții și a lumii: "... Când nevoia de bani îi dădea ghes, se pricepea să-i scoată din piatră seacă în șaizeci și trei de chipuri, dintre care cel mai cinstit (și mai obișnuit) era furțișagul. Rău năvălit, măsluitor, hoinar, bătând ulițele Parisului, «în felul lui, băiatul cel mai bun», avea întotdeauna de pus la cale o păcăleală pe seama caraulelor și a străjilor de noapte" (Cartea a II-a, cap. XIV). "Este una dintre plăcerile cele mai mari ale cititorului - scria Tudor Vianu [10] - să urmărească felul în care se construiește treptat personajul Panurge, umanist și orator dibaci, vesel tovarăș de petreceri, dar om fără scrupule, parazit, șarlatan, superstițios, răzbunător și, totuși, poltron, un reprezentant al studențimii declarate a vremii. Ruda lui bună este Falstaff al lui Shakespeare" [11]. Panurge este un personaj tratat umoristic. Autorul nu poate fi de acord, într-adevăr, cu defecte ca lașitatea, hoția sau desfrâul, dar el mai trece cu vederea sau se prefăce a nu observa și, întorcând capul, râde, totuși, pentru că, în fond, mobilul actelor ce le ilustrează în cazul acestui individ nu este nicicum contrar firii, nu comportă ceva cu adevărat ticălos, ci astfel de atitudini sau aspirații indezirabile-sunt rezultatul unor defecte de voință și sunt pedepsite în mod natural prin răsul general (care funcționează ca un instrument psihoterapeutic și vindecător de *rele*). Comparațiile la care el recurge pentru a-și etala falsa temeritate sunt cu atât mai vizibile cu cât scot în evidență tocmai lașitatea sa: *Pe mine mă cheamă Wilhelm-Viteazul, ca să știți. Am mai multă vitejie decât îmi trebuie. Nu vitejie de iepure, vitejie de lup: rap fără milă ! Nu-mi e frică decât de primejdie* (Cartea a IV-a, cap. XXIII). Linia psihologiei realiste din portretul lui Panurge se va menține în toată dezvoltarea acestui personaj pe întreg parcursul operei. "Lașitatea lui Panurge se îngroașă treptat - subliniază Val. Panaitescu. Nu e vorba de o lașitate banală: teama se amestecă la el cu elemente eterogene, dând naștere unor manifestări complexe. În timpul furtunii, de exemplu, păgânul Panurge devine subit credincios, sub imperiul fricii și începe să făgăduiască sfinților Mihail și Nicolae că, de-1 vor scoate teafăr la liman, are să le clădească «*une belle grande petite chapelle ... ou deux...*». Este, în alintarea aceasta a capelei și în lauda ei care contrastează flagrant cu dimensiunile reale la care se gândește în sinea lui, o manifestare a fricii combinate cu zgârcenia — iar adaosul «*sau două*», pe lângă efectul comic, subliniază o trăsătură specifică lumii burgheze, gata să stea la tocmeală până și cu sfinții. Nu era, de altfel, singura împrejurare ce scotea la iveală faptul că, încă de pe atunci, burghezia considera și credința tot «o afacere» - întocmai așa cum avea să definească viața, în ansamblul ei, după câteva secole, dogarul Grandet [12]. Panurge, complementul lui Pantagruel, este "olecuță pungaș, puținel poltron, nițeluș cam hahaleră, dar scăpărător de inteligență, spiritual și bun de gură, pururi pus pe șotii și pe năzdrăvănii" (Romulus Vulpescu, *op. cit.*, p. XII). În special, prin acest personaj, Rabelais introduce în opera sa elemente ce aveau să constituie, mai târziu, însăși substanța artei baroce. Prin caracterul său

Section: **LITERATURE**

contradictoriu, prin asumarea succesivă a unor atitudini opuse, prin dorința de a face ca aparența să treacă drept realitate, prin limbajul nu de puține ori sofistic. Panurge are aproape toate însușirile unui erou baroc. În legătură cu anagrama numelui său, Marcel Guilbaud notează următoarele [13]: Panurge nu este *individul*; el reprezintă, potrivit sensului etimologic al numelui său, *vicleanul, abilul* (este vorba aici de abilul pur și de abilitate prin excelență: spiritul scolastic, inteligența pură, dialectica, *Pan-Urge*). Din perspectiva filosofiei platonice, dorința decășatorie a lui Panurge este încărcată de semnificația simbolică a idealului uman rabelaisian, deoarece ea poate fi înfățișată ca o încercare de cuprindere, la nivel de microcosmos, a totalității, prin regăsirea *jumătății pierdute a ființei umane* - întreprindere dificilă, fiindcă drumul către perfecțiune este sinuos și contradictoriu (șovăielile lui Panurge sunt suficient de elocvente în acest sens) și nu se realizează decât prin cunoașterea de sine și a adevărului suprem.

- În vreme ce Grandgousier și fiul său Gargantua, de pildă, sunt niște virtuoși (care își fundamentează pacifismul pe tradiție și specific național), *Picrochole* ilustrează reversul virtuții. Nesăbuița și ambiția sa deșartă îl fac surd până și la argumentele celei mai elementare chibzuințe, căci perseverarea în atitudini extreme duce la nebunie și, în cele din urmă, la pieire. "Deși prezentat într-un registru parodic, personajul *Picrochole* pare a fi conceput într-un mod asemănător cu acela specific tragedienilor elini. Căci prin abaterile de la dreapta măsură și de la legile statornicite între oameni, regele războinic comite un *hybris* și, ca atare, nu se poate sustrage de la ispășirea vinei sale " [14]. Ca și Anarchos, numele „*Picrochole*" (în elină, *umoare amară*) are funcție referențială. Teoria umorilor (elaborată de medicina hipocratică și foarte cunoscută lui Rabelais) susține că excesul de umoare amară (sau fiere neagră) în organism otrăvește sângele, întunecă mintea, provocând furii nemotivate și apoplexie. Or, prin comportamentul său, *Picrochole* justifică un atare dezechilibru umoral.

- Cei doi magiștri— *Ponocratès* și *Janotus de Bragmardo* - chiar dacă nu acoperă spații largi de caracterizare, se circumscriu unui perimetru emblematic. Astfel, numele dascălului *Ponocratès* (cel cuminte, instruit și respectuos) provine din compunerea a două cuvinte grecești: *ponos* (*muncă*) și *kratos* (*forță, putere*); el reprezintă noul orizont renesantist al iluminării prin știință. Înteleptul Ponocrates reusește să-l spele pe Gargantua de murdăria fizică și de ignoranțaspirituală pentru a-i dăruia o educație după toate legile desăvârșirii. "Ponocratès se situează la nivelul elevului său: îl pune pe acesta în raport cu lucrurile și, pentru a-l educa, începe prin a se preface și el tânăr și neștiutor. Toate acestea sunt destul de moderne" (M. de Diéguez, *Rabelais par lui-même*, Éd. du Seuil, Paris, 1960, p. 75). În schimb, prin *Janotus* se pun în evidență racilele scolasticii medievale, pedagogia canonică. Deși nu era direct - petricelos, Janotus este, ca toți confrății lui sorbonarzi, infinit de ridicul[15]. Facem cunoștință cu el în clipa când se înfățișează înaintea lui Gargantua ca să-l roage să restituie clopotele de la Notre Dame de Paris, pe care bunul uriaș, le atârname la gâtul iepei sale: *Maestrul Janotus, tuns à la Caesar, împodobit cu lyripiponul său teologal și cu stomacul bine imunizat cu azimă de la cuptor și apă sfințită de la pivniță, s-a transportat la locuința lui Gargantua, mânănd înaintea sa trei aprozi cu botul roșu și târând după el cinci sau șase maestri inerți, murdari din cap până în picioare. În vorbirea lui Janotus, Rabelais a strâns cele mai poznașe cuvinte, forțând anume o bună parte dintre ele după canonul sorbonagru și împopoțonând cuvântarea teologului cu o mulțime de latinisme macaronice în scopul maximei satirizării. Argumentarea maestrului Bragmardo este impecabilă, excluzând orice replică: Orice clopot clopotitor clopotând în clopotniță, clopotând prin clopotire face pe clopotari să clopotească clopotitor. Parisul să aibă clopote Ergo gluc! Ha, ha, ha! Ori am vorbit, ori nu!* Desigur, mai

Section: LITERATURE

sorbonicolificabilitudinissementnici nu se putea demonstra necesitatea retrocedării clopotelor – și Gargantua cedează făcând gestul de grație.

Rabelais și-a croit eroii din plămada *uriașilor* pentru că tradiția populară așa îi cunoștea și îi îndrăgise, dar și pentru că marea idee noi pe care avea să le comunice îi cerea personaje pe măsură. „Acești oameni enormi și blânzi (Gargantua și Pantagruel, *n.n.*) înzestrați cu bunul-simț și cu înțelepciunea poporului care i-a născocit, îmbrăcați în straiile strălucitoare ale basmului, n-au fost recunoscuți de mai-marii lumii. Oamenii simpli, însă, cei care umpleau bâlciurile și piețele publice, au știut să vadă- sub stofele fantastice ale ficțiunii - dimensiunile reale și adesea zguduitoare ale realității. Și i-au recunoscut pe eroi, pentru că autorul împrumutase trăsăturile lor de la modelele apropiate printre care trecea”[16].

Rabelais și-a individualizat personajele mai ales prin nume (și, chiar dacă admitem că unele tente caracterologice ar mai fi fost necesare în unele cazuri, poate că precizările ar fi fost și ele inutile). Astfel, numindu-l pe unul din ceata lui Picrochole *Merdaille*, autorul evocă suficient în mintea cititorilor din popor tipul recrutului zăpăcit și înfricoșat de noutatea lumii în care pătrundea - situație ce nu-l împiedică să aspire, totuși, la *medalii*. Cuvântul era pe buzele tuturor și personajul, prin forța lucrurilor, perfect identificabil.

Oriunde am deschide cartea scriitorului, ne aflăm în plin dialog, pentru că toate personajele descrise sunt de o exuberanță contaminantă: nu au tihnă dacă nu comentează ceva, nu trăiesc dacă nu discută; a sta de vorbă este, pentru ele, același lucru cu a respira (plăcerea de a vorbi îi îmbată pe eroi ca și vinul, dacă nu chiar mai mult, pentru că, în cazul lor, cuvintele au un rol magic, aproape hipnotic).

Personajele populare - de la fratele Jean, rătăcit o clipă printre călugării de la Seuille și până la țăranul inteligent din Cartea a IV-a, care își păcălește diavolul senior la împărțirea recoltei - abundă în romanul lui Rabelais și întrupează întotdeauna pe cei umili și asupriți în lupta lor împotriva războiului de jaf și a exploatării feudale - laică și, mai ales, religioasă -, luptă sprijinită de umanismul militant. Soluția propusă de Rabelais este aceea a unui renaștător: prin știință, omul de rând, oprimat și neajutorat, dobândește virtualitatea de a acționa și de a triumfa asupra forțelor ostile care îi contestă și îi limitează libertatea. Iată de ce acest maestru al râsului, care este scriitorul francez, ne apare astăzi și ca susținător optimist, consecvent și eficient al celor slabi împotriva tuturor picrocholilor hrăpăreți, răi și egoiști, punând lumina științei în favoarea omului simplu, spre a-i da o binemeritată cotă de speranță.

Portretist și psiholog remarcabil, Rabelais a avut suplimentar intuiția magnifică de a și recruta personajele (pozitive sau negative) chiar din realitatea cunoscută de el, conferindu-le astfel un plus de credibilitate și autenticitate. În operă, acești eroi, ca într-o a doua viață, au căpătat caracteristici noi, accentuându-le pe unele deja existente și estompându-le pe altele, corespunzător universului fantastic-real în care trebuiau să se miște. Ambițiile lor, aspirațiile și idealurile lor sunt analizate de către scriitor după modelele din lumea concretă și vie a aceluia secol. Există, în acest sens, o evidentă concordanță între planul fizic și cel irnaginar, între moralitatea practică și orizontul de așteptare, ca și o continuitate temporală, etc. - iar o eventuală nepotrivire nu ar fi fost decât contrară scopului lui Rabelais, fiindcă ar fi transformat în personaje ne semnificative și ridicole tocmai pe acei eroi de care el avea atâta nevoie pentru a prezenta perimatei lumimedievale o contraimage impunătoare a forței și sifrumuseții lumii noi.

Omul este conceput de către Rabelais într-o proiecție promoteică. Fie că acele cuvinte prin care personajul Bacbuc din *l'Île sonnante* reproșează oamenilor inactivitatea aparțin medicului de la Lyon, fie că sunt ale colaboratorilor săi postumi, ele se află neîndoielnic pe o asemenea axă de relevanță: *Ce-a devenit arta născocită odinioară*

de către înțeleptul Prometeu, de a chema din ceruri trăsnetul și focul ceresc? Hotărât că voi ați pierdut-o... (Cartea a IV-a, p. 178). Muștrarea aceasta, adresată unor contemporani mai înapoiați sau mai trândavi, era cu atât mai aspră cu cât omul poate fi, după Rabelais, pe măsura zeilor prin însăși natura sa. Cât de frapantă este pentru noi viziunea viitorului ce strălucește în finalul celei de-a treia cărți, acolo unde zeii îl urmăresc pe Pantagruel, care folosește în toate chipurile posibile minunata sa iarbă "*pantagruelion*" (determinată apoi ca fiind *cânepa!*)- Iată ce temeri îi neliniștesc pe zeii în fața puterilor nebănuite ale oamenilor: *Copiii săi (ai lui Pantagruel, n.n.) vor născoci poate vreo iarbă cu o energie asemănătoare, cu ajutorul căreia oamenii vor putea ajunge la izvoarele grindinelor, la iezăturile ploilor și la atelierul trăsnetelor, vor putea năvăli, în regiunile lunii, vor putea pătrunde pe tărâmul semnelor cerești (al constelațiilor) și se vor putea așeza acolo, unii în Vulturul de Aur, alții în Berbecul, alții în Coroana - unii în Lira, alții în Leul de argint.. (p. 237). Visul acesta, nebunesc pentru secolul al XVI-lea, este astăzi aproape de realizare (energia nucleară va îngădui omului în curând realizarea acestor visuri, iar călătoria interplanetară a viitorului ne va aminti vrând-nevrând de minunatul *pantagruelion*). La Rabelais, omul nu este ființa generică, abstractă, *în-sine*, ci omul concret, pământeanul; pe acesta își propune să-l cunoască și să-l ajute, în acesta crede ca într-un nou Prometeu. Ceea ce întreprindea medicul Rabelais, printre primii din Franța, susține de fapt, înfruntând obscurantismul bisericii, și eroului său Gargantua, care îl sfătuiește cu înțelepciune pe Pantagruel: și prin anatomii (disecții, n.n.) repetate agonizește-ți cunoașterea perfectă a celeilalte lumi care e omul (Cartea a II-a. p.49) - expresia *cealaltă lume* fiind sinonimă, în optica autorului, cu *microcosmosul*. Mitul uriașilor devine imagine încărcată de semnificații multiple și raționale. Uriașul reprezintă Eroul și Regele, înseamnă, în egală măsură, ba chiar mai mult, Poporul; el este Omul, titan învingător, Prometeu eliberat și triumfător. Uriașul este Rabelais însuși [17].*

4. Încheiere

François Rabelais a fost o figură insolită, o personalitate unică, puternic reprezentativă a operei sale.

Călugăr fără vocație condamnat la claustrare, el nu se poate adapta la prejudecățile și normele închistate ale epocii, preferând libertatea spiritului și normalitatea vieții. Rabelais se integrează perfect în modelul renesanțist, este novator și progresist prin concepție, este vizionar prin structură, este deschizător de drumuri prin spirit și atitudine, practică mai multe profesii, se dovedește temerar și perseverent în raționalismul și umanismul său. Contemporaneitatea sa este extraordinară și astăzi. Idealurile lui sunt idealurile unei umanități întregi. Fire deschisă și promptă, caracter integru, adept al principiilor și al adevărului, persoană demnă, cultă și de aleasă gândire, François Rabelais rămâne unul din cei mai distinși și semnificativi corifei ai Renașterii franceze.

A-l citi și înțelege cu adevărat pe François Rabelais înseamnă a dispune de capacitatea păstrării unei încrederi intacte în măreția libertății spirituale.

BIBLIOGRAPHY

1. Este perioada luxului, a serbărilor, a frumuseții sensibile, a operelor frumoase, a decorurilor și femeilor atrăgătoare. Este epoca răsului sănătos (așa cum opera rabelaisiană îl ilustrează), a gustului de a face să înflorească trupul în egală măsură cu sufletul și mintea. Acest apetit al vieții, această bucurie a solarității transformă arhitectura (înlocuind castelele de război cu palatele de petrecere) și literatura. Totodată, se crează arta grădinarilor și se dezvoltă un puternic sentiment al naturii.

Section: **LITERATURE**

2. Cea mai ușoară aluzie la dogmă, la nedreptățile comise de instituțiile religioase deveneau în mod cert suficiente motive pentru intentarea unui proces de calomnie, uzurpare sau răzvrătire împotriva *ordinii lucrurilor*, fără însă, ca toate aceste vicisitudini să-l poată stopa pe Rabelais din elanul său, de o rară aciditate critică.
3. Anatole France, *Auguste Comte, Pierre Laffitte, în opere complete ilustrate*, tomul XVII, Paris, 1928
4. Liviu Cosma, în vol. François Rabelais, *Gargantua și Pantagruel* (trad. Alexandru Hodoș), texte comentate, Editura Albatros, București, 1980, p. XIX;
5. Tocmai în vara anului 1532, Franța fusese bântuită de o secetă cumplită care ținuse șase luni, și poate că alegerea acestui personaj de către Rabelais, scriitor cu un deosebit simț al actualității fusese determinată și de acest fapt.
6. Ovidiu Drimba, *Rabelais și Renașterea europeană*, Editura "Saeculum I.O.", București, 2003, p. 88;
7. Val Panaitescu, *Satira lui Rabelais*, ESPLA, București, 1975, pp. 119-120;
8. În literatura clasicismului, prin opera lui La Bruyère (*Les Caractères*), fiziologia avea să devină un gen literar autonom.
9. Marcel Guilbaud, *Introduction. Oeuvres complètes de Maître François Rabelais*, Nouvelle Librairie de France, Diffusion SGED, Paris, 1999;
10. Tudor Vianu, *Arta lui Rabelais*, în vol. *Studii de literatură universală și comparată*, Editura Academiei, București, 1963, p. 119.
11. În special prin manifestările lui de lașitate și de *laudă-mă gură*, Panurge justifică, într-adevăr, apropierea de Falstaff, tot atât de versat în aventuri amoroase și tot atât de spiritual, dispus să facă, la nevoie, haz de propriul necaz.
12. Val Panaitescu, *op. cit.*, p. 130.
13. Marcel Guilbaud, *op. cit.*, pp. 55-56.
14. Liviu Cosma, *op. cit.*, p. 48.
15. *Gravul magistrului Janotus este un individ superstițios. El crede că sunetele clopotelor catedralei pot îndepărta furtunile. Omul atât de comun cu idei atât de înapoiate, se exprimă, însă, cu tot fastul zadarnic al științei scolastice* (Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 117).
16. Romulus Vulpescu, *Uimitoarea viață a lui Rabelais, Gargantua și Patagruel*, Editura Ion Creangă, București, 1989.
17. Henri Lefèvre, *Rabelais*, Les Editions Françaises Réunies, Paris, 1955, p. 190.